

تبیین عوامل مؤثر در آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی

عظیم علیزاده^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۰/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۰۸

چکیده:

امروزه باتوجه‌به روند شتابان تغییرات محیطی با ویژگی‌هایی چون ابهام، پیچیدگی، عدم قطعیت و پویایی، بدیهی است تصمیمات در امور دفاعی کشور باید با دقت و در قالب یک فرآیند عقلانی و به صورتی هم‌افزا و هماهنگ با یکدیگر اتخاذ شوند که این امر اهمیت آینده‌پژوهی در حوزه دفاعی را روزافزون می‌نماید تا در محیط‌های مختلف امنیت ملی اعم از همکاری، رقابت و منازعه و تخصص، به بهترین شکل و مؤثرترین راه از اهداف و آرمان ملی پشتیبانی نماید. در این پژوهش از روش‌های کمی و کیفی (آمیخته) جهت تحقق اهداف پژوهش، بهره‌جسته‌ایم. در بخش کیفی، براساس مطالعه دقیق تمامی اسناد خارجی و داخلی و مرور نظام‌مند منابع عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی دفاعی و همچنین انجام مصاحبه‌های عمیق با ۱۲ نفر از صاحب‌نظران و خبرگان، تمامی عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی دفاعی، استخراج شده‌اند. در فاز بعد، به اعتباریابی عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی دفاعی و تعیین اهمیت آن‌ها به کمک میانگین رتبه با آزمون فریدمن و با اخذ نظرات ۳۱ نفر از خبرگان مجرب پرداخته‌شده است. میزان آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی تحقیق به ترتیب معادل ۰/۷۷۶ و ۰/۷۸۷ می‌باشد. در یافته‌های تحقیق، به رتبه‌بندی عوامل از دیدگاه خبرگان در عامل شناخت محیط بین‌الملل، محیط ملی، حوزه دفاعی و حوزه تخصصی آینده‌پژوهی دفاعی پرداخته شد.

واژگان اصلی: آینده‌پژوهی، راهبردی، دفاع.

۱. استادیار گروه مدیریت پژوهشگاه علوم انتظامی و مطالعات اجتماعی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

مقدمه

تحولات حوزه دفاع در سال‌های گذشته در شناسایی تحولات و تهدیدات محیطی اعم از تحریم‌ها، ایجاد و رشد داعش، تهدیدهای ترکیبی و پیچیده دشمن و غیره نمایانگر نیازمندی‌های بیش‌ازپیش این حوزه به آینده‌پژوهی است تا اطمینان حاصل شود که کلیه اقداماتی که برای تعیین اهداف و راه‌کارهای دستیابی به آن‌ها باتوجه‌به منابع و مقدرات، لازم است صورت پذیرفته است و از اعتبار لازم برخوردار است و درعین حال انعطاف‌پذیری لازم و سرعت عمل در تطبیق با شرایط جدید را نیز دارا می‌باشد. ابهام، پویایی، پیچیدگی و عدم قطعیت محیط و لزوم سرعت عمل و انعطاف‌پذیری در برخورد با محیط به‌سرعت در حال تغییر و وجود تهدیدات گوناگون در کنار آسیب‌پذیری‌های متعدد، ضرورت غیرقابل‌انکاری را برای آینده‌نگاری راهبردی دفاعی رقم‌زده است. روشن است که برای آینده‌پژوهی مناسب شناسایی عوامل راهبردی مؤثر بر دفاع، برای جلوگیری از غافل‌گیری راهبردی، ضرورت دارد. تا اطمینان حاصل شود که کلیه اقداماتی که برای تعیین اهداف و راه‌کارهای دستیابی به آن‌ها باتوجه‌به منابع و مقدرات، لازم است صورت پذیرفته است و از اعتبار لازم برخوردار است و درعین حال انعطاف‌پذیری لازم و سرعت عمل در تطبیق با شرایط جدید را نیز دارا می‌باشد.

حوزه دفاعی در جنگ‌های آینده به‌واسطه فناوری‌های نوپدید، عملیات ترکیبی و غیره، بسیار پیچیده، مبهم، دارای عدم قطعیت و پویا است. پاسخگویی به شرایط جدید نیازمند تصمیم و عکس‌العمل سریع در برابر شرایط متغیر محیطی می‌باشد، لذا باتوجه‌به تهدیدات نظام سلطه، علیه نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران به‌خصوص در سال‌های اخیر، کشور با تهدیدات جدی مواجهه نموده است. بدین منظور شناسایی عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و از اولویت‌های مهم کشور محسوب می‌گردد تا از غافل‌گیری راهبردی جلوگیری گردد. این مهم می‌تواند منافعی مانند زمینه‌سازی امکان شناخت، تجزیه و تحلیل بهتر محیط دفاعی کشور و نیروهای مسلح، زمینه‌سازی امکان بررسی موشکافانه و علمی تحولات سریع و پیچیده، جلوگیری از بروز خطاهای ادراکی تصمیم‌گیری در این حوزه ناشی از ابهام و تعدد متغیرهای محیطی، کمک به ایجاد آگاهی و دید مشترک و منسجم ساختن تلاش‌ها در حوزه دفاعی را برای حوزه دفاع به ارمغان آورد.

بررسی مبانی نظری و پیشینه تحقیق

نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران یکی از سازمان‌هایی است که نه تنها سعی دارد به نظام سیاسی در تصمیم‌گیری‌های حساس و حیاتی کمک کند، بلکه بایستی زمینه‌ها و بسترهای آسیب، تهدید و بحران در کشور را چه از داخل و چه از بیرون مورد شناسایی قرار داده و برای رفع آن‌ها، اقدام نماید. به این دلیل، آینده‌نگری برای نیروهای نظامی حیاتی و ارزشمند است و غفلت از این مهم به واسطه حساس بودن مسائل نظامی و دفاعی، ممکن است به فروپاشی نظام سیاسی در میان یا بلندمدت بیانجامد؛ لذا آینده‌نگری در نیروهای مسلح، پاسخی به نیازهای سازمانی و فشار محیطی است که باهدف روزآمد کردن دانش اداره سازمان، سیاست‌گذاری، تصمیم‌گیری و تدوین راهبردهای بلندمدت انجام می‌شود. در همین راستا تفکر درباره آینده برای فعالیت‌ها و اقدامات کنونی حوزه دفاعی امری ضروری است. فرماندهان و مدیران دفاعی برای آنکه عاقلانه عمل کنند، بایستی نسبت به پیامد اقدامات خود آگاهی و شناخت کافی داشته باشند و واکنش دیگران و نیروهای خارج از کنترل خود را بدانند. این پیامدها تنها در آینده، خود را نشان می‌دهند.

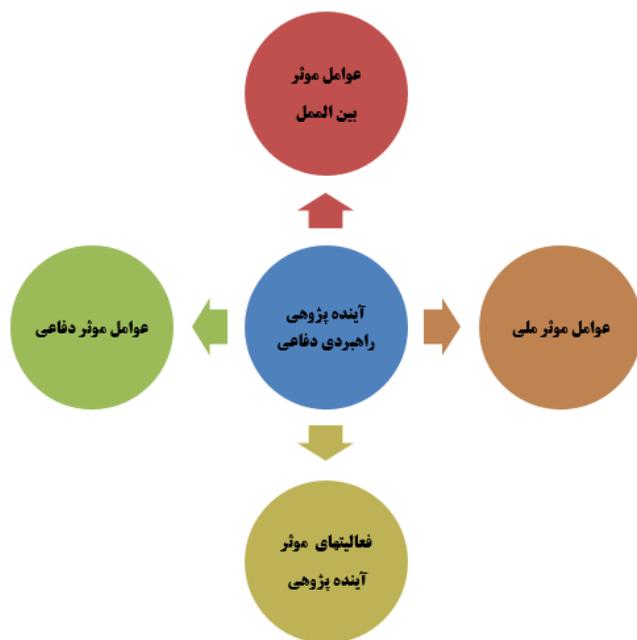
عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی، باید در یک فرآیند و جریان منسجم، تکاملی از اطلاعات، تصمیمات و فعالیت‌ها شکل گیرد و ضمن توجه به آرمان‌ها و ارزش‌های ملی، مبتنی بر منافع ملی، به‌منظور تشخیص و تعیین انواع تهدیدها، ابتدا از یک‌سو می‌بایست اوضاع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، زیست‌محیطی و غیره، به‌طورکلی بنبه دفاعی کشور و روند تغییرات و تحولات آن‌ها در آینده موردنظر، مورد مطالعه و ارزیابی قرار داده شوند تا نقاط قوت، ضعف، قابلیت‌ها و آسیب‌پذیری‌های مؤلفه‌های مختلف قدرت ملی تشخیص داده شوند و از سوی دیگر نیز، به‌منظور تشخیص فرصت‌ها و فشارها، شناخت دوستان و دشمنان و درنهایت تعیین تهدیدات خارجی علیه امنیت ملی کشور، روابط و تعاملات بین بازیگران سیاسی عرصه روابط بین‌الملل و رویدادها و تغییر و تحولات امنیتی حال و آینده منطقه و جهان به‌طور نظام‌مند مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داده شوند، نقاط قوت و قابلیت‌ها و نقاط ضعف و آسیب‌پذیری‌های دشمنان تعیین و باتوجه به اثرات مثبت یا منفی آن‌ها، به‌عنوان مبنا در تهیه و تدوین اهداف، سیاست‌ها و راهبردها و فعالیت‌ها گردد، لذا باید تغییر و تحولات محیطی و عواملی که امنیت کشور را تهدید می‌کنند تشخیص داد و از غافل‌گیر شدن در برابر حوادث آینده و از یک‌سو نگرانی و تصمیم‌گیری‌های موردی و مقطعی و از تعصبات ناآگاهانه سازمانی و ائتلاف منابع کمیاب اجتناب ورزید.

این فرآیند می‌تواند برای مقابله با نیات و راهکارهای مختلف دشمن، به‌خصوص محتمل-ترین راهکار او به نحوی تعیین و تدوین شوند که امکان حداکثر بهره‌برداری از نقاط قوت مؤلفه نظامی قدرت ملی و قابلیت‌های خودی فراهم آید و حتی‌الامکان نقاط قوت و قابلیت‌های نظامی دشمن خنثی شوند و بهره‌برداری از نقاط ضعف و آسیب‌پذیری‌های دشمن و فرصت‌های موجود را فراهم آورند، کمک نماید. این اقدامات ممکن است آفندی مثل تصرف کشور هدف، اشغال بخشی از سرزمین دشمن، آزاد کردن سرزمین‌های اشغال‌شده توسط دشمن، انهدام نیروها یا تأسیسات حیاتی او باشند و یا به‌صورت پدافندی مانند پدافند از عوارض حساس در عمق یا دفاع در مرزها و ممانعت از عبور نیروهای دشمن از مرز و ورود به سرزمین خودی بیان شوند و یا به‌صورت اهداف بازدارندگی، مردم‌یاری و کمک به برنامه‌های توسعه و بازسازی کشور و یا ساخت، توسعه و دستیابی به بعضی جنگ‌افزارها و حتی ممکن است در جهت جبران نقاط ضعف و برطرف کردن آسیب‌پذیری‌های نیروهای خودی، یا اصلاح ساختارها تعیین و تبیین شوند که می‌بایست براساس اهداف دفاعی-امنیتی تعیین شده در راهبرد امنیت ملی و راهنمایی‌های داده شده در راهنمای سیاسی شورای عالی امنیت ملی و در جهت تحقق آن‌ها تعیین شوند و وحدت تلاش همه نیروها را برای دفاع هماهنگ از منافع امنیت ملی فراهم آورند. در هر حال این اهداف باید به نحوی تعیین شوند که در صورت نیل به آن‌ها پیروزی کامل بر دشمن حاصل شود، لذا می‌بایست به‌گونه‌ای تعیین شوند که دستیابی به هر کدام توسط یک نیرو یا سازمان مشخص ممکن و میسر باشد و نیل موفقیت‌آمیز به آن‌ها در نهایت تحقق اهداف دفاعی تعیین شده از سوی شورای عالی امنیت ملی را موجب شود. این فعالیت‌ها ممکن است در داخل خاک خودی یا در داخل خاک دشمن، یا هم‌پیمانان او تعیین شوند.

تحقیق حاضر باهدف شناسایی عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی به رشته تحریر

درآمده است، لذا تحقیق حاضر به دنبال پاسخ به سؤالات زیر می‌باشد:

- عوامل محیط بین‌الملل مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی کدامند؟
- عوامل محیط ملی مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی کدامند؟
- عوامل محیط دفاعی مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی کدامند؟
- فعالیت‌ها و اقدامات آینده‌پژوهی مؤثر در حوزه دفاعی کدامند؟

شکل ۱- چارچوب نظری پژوهش

پیشینه تحقیق:

مقصود از پیشینه تحقیق این است که پشتوانه و زمینه‌ای برای پژوهش فراهم آورد و پلی بین پروژه تحقیقاتی و وضع فعلی باشد که بتواند شناخت بیشتری درباره موضوع مورد تحقیق و الزامات آن در آینده، ایجاد کند (عرفانی راد، ۱۳۹۴: ۱۲).

جدول شماره ۱- بررسی پیشینه تحقیق

ردیف	عنوان	ماهیت	محقق	نتیجه و توضیحات
۱	چند پروژه شامل: دیدبانی محصولات صنعتی، روند پژوهی حوزه دفاعی، اولویت‌گذاری پابرجا سامانه ضد بالگرد، سناریونویسی در بحران سوریه و غیره	پروژه	پدرام و همکاران	گزارش‌های راهبردی به منظور سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری در حوزه‌های راهبردی دفاعی براساس نتایج پروژه‌ها
۲	بررسی، شناسایی و طراحی	پروژه	مؤسسه آموزشی	بررسی مؤلفه‌ها و مقیاس یک

ردیف	عنوان	ماهیت	محقق	نتیجه و توضیحات
	مدل اقتضایی مناسب آینده‌نگاری		و تحقیقاتی صنایع دفاعی	پروژه آینده‌نگاری و متغیرهای تأثیرگذار بر آن.
۳	بررسی تطبیقی و ترازایی در نظام‌های آینده‌پژوهی شش کشور	پروژه	عبدالمجید کرامت‌زاده و همکاران	مطالعه تطبیقی و ترازایی در نظام‌های آینده‌پژوهی شش کشور، پیشنهاد نظام مناسب برای آینده‌نگاری در ایران
۴	تدوین مدل مناسب آینده‌پژوهی در نهجا	پروژه	رضا یوسفی	مدل مناسبی برای آینده‌پژوهی در نهجا باهدف جلوگیری از غافل‌گیری راهبردی باعنایت به‌سرعت و پیچیدگی تغییرات
۵	ارائه مدل دیدبانی هوشمند باتوجه‌به تهدیدات آینده قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ص)	پروژه	علی اصغر جمالی	ارائه مدل مناسب در حوزه دیدبانی هوشمند قرارگاه پدافند خاتم‌الانبیاء (ص)
۶	بررسی و تدوین مدل آینده‌پژوهی در نزاجا	پروژه	محمود ضمیری	بررسی مفاهیم و مبانی آینده پژوهی در دانشگاه‌ها و سایر ارتش‌های جهان
۷	مدل آینده‌پژوهی توسعه منابع انسانی	پروژه	هاشمی و همکارانش	توسعه منابع انسانی آینده سپاه با محوریت دانش آینده‌پژوهی
۸	بررسی و تدوین مدل مناسب آینده‌پژوهی در نداجا	پروژه	فرهاد ملابری	تدوین مدل مناسب آینده‌پژوهی در نداجا
۹	درآمدی بر روش‌شناسی مناسب آینده‌پژوهی با رویکرد دفاعی	مقاله	محمد ازگلی و پژمان پورجباری	شناخت صحیح و جامع روش‌ها و فنون آینده‌پژوهی و گزینش مطلوب آن‌ها برای سپاه پاسداران انقلاب اسلامی براساس روش‌شناسی‌های پاپر با رویکرد دفاعی

تعاریف آینده‌پژوهی

از منظر اصطلاحی آینده‌پژوهی معادل لغت لاتین Futures Study است. کلمه جمع Futures به این دلیل به کار گرفته شده است که با بهره‌گیری از طیف وسیعی از روش‌شناسی‌ها و به‌جای تصور «فقط یک آینده» به گمانه‌زنی‌های نظام‌مند و خردورزانه، نه فقط درباره «یک آینده» بلکه «چندین آینده متصور» مبادرت می‌شود (اسلاتر، ۱۳۸۶: ۲۲).

سهیل عنایت‌الله معتقد است: آینده‌پژوهی، بررسی نظام‌مند آینده‌های ممکن و محتمل و آینده مطلوب، جهان‌بینی‌ها و پشتوانه‌های اساطیری هر آینده است (عنایت‌الله، ۲۰۰۸).

وندل بل معتقد است، آینده‌پژوهی حوزه‌ای است که تفکری نظام‌یافته و صریح در مورد آینده‌های بدیل دارد. برداشتن پرده‌های ابهام از آینده، آشنا ساختن بیش‌ازپیش ما با گزینه‌های محتمل آتی و افزایش میزان استیلای انسان بر آینده، اهداف این حوزه پژوهشی به‌شمار می‌آیند (بل، ۲۰۰۳: ۲). آینده‌پژوهان، آینده‌های بدیل (آینده‌های ممکن^۱، محتمل^۲ و مرجح^۳) را می‌کاوند. کشف یا ابداع، آزمودن و ارزیابی و پیشنهاد آینده‌های ممکن، محتمل و مرجح، اهداف آینده‌پژوهی به‌شمار می‌آیند. آینده‌پژوهان می‌خواهند بدانند که کدام پدیده‌ها امکان‌پذیر هستند (آینده‌های ممکن)، احتمال بروز کدام پدیده‌ها بیشتر است (آینده‌های محتمل) و کدام پدیده‌ها باید روی دهند (آینده‌های مرجح). آینده‌پژوهان سعی دارند با کاوش رؤیایر دازانه آینده‌های ممکن، بررسی نظام یافته آینده‌های محتمل و ارزش‌یابی اخلاقی آینده‌های مرجح، انگاره‌هایی نو و بدیل از آینده بی‌آفرینند (همان: ۹۶).

پنتی مالاسکا^۴ آینده‌پژوهی را یک دانش ارزش‌بنیان می‌داند و معتقد است که آینده‌پژوهی بدیل‌های گوناگون را در نظر گرفته و کنش‌گرانه آینده مطلوب خود را تصویر می‌کند. این دانش تلاش می‌کند تا با آشکارکردن دورنماهای ممکن و پیامدها تصمیم‌های متفاوت، به مطالعه و ارتقای ارزش‌ها و رویه‌ها پردازد (مالاسکا، ۲۰۰۳: ۷).

پدرام آینده‌پژوهی را دانش و معرفت شکل بخشیدن به آینده، به شیوه‌ای آگاهانه، عاملانه و پیش‌دستانه است و انسان را از غافل‌گیری در برابر توفان سهمگین تغییرات و پیشرفت‌های

1. Possible futures
2. Probable futures
3. Preferable futures
- 4 Pentti Malaska

سرسام آور محافظت می‌کند. در آینده‌پژوهی، همواره سخن از آینده‌ها است و آینده‌پژوهان باور دارند که فرا روی هر فرد، سازمان و یا جامعه‌ای، آینده‌هایی متفاوت وجود دارد و آینده مطلوب را باید طراحی و معماری کرد. آینده‌پژوهی دانشی است که به انسان می‌آموزد چگونه به مصاف آینده‌های مبهم برود و در این رویارویی دست‌خوش کم‌ترین دشواری شده و بیشترین سود را به چنگ آورد. آینده‌پژوهی دانش و رویکردی اسرارآمیز و جادویی برای اظهارنظر پیرامون آینده نیست، حتی توجه انسان به آینده را خردورزانه‌تر و در نتیجه موفقیت‌آمیزتر می‌سازد. پدram در تعریف دیگری آینده‌پژوهی را پژوهش به‌منظور شناخت احتمالات و مؤلفه‌های کلیدی آینده، تصویرسازی از آینده‌های مطلوب و ارائه تجویزهای کارآمد برای تعیین اقدامات مورد نیاز برای رسیدن به آینده مطلوب و ترسیم چشم‌انداز آرمانی است (پدram، ۱۳۹۴: ۱۹).

ملکی فر بیان می‌دارد: آینده‌پژوهی شاخه‌ای از علم و فناوری است که با کشف و طراحی آینده و شکل بخشیدن به دنیای مطلوب فردا سروکار دارد. آینده‌پژوهی دانش و معرفت شکل بخشیدن به آینده، به شیوه‌ای آگاهانه، عاملانه و پیش‌دستانه است که انسان را از غافل‌گیری در برابر توفان سهمگین تغییرات و پیشرفت‌های سرسام‌آور آینده محافظت می‌کند (ملکی فر، ۱۳۸۴: ۱۹). ملکی فر و همکاران در تعریفی، آینده‌پژوهی را «علم و هنر کشف آینده و شکل بخشیدن به دنیای مطلوب فردا» عنوان می‌نمایند (ملکی فر و همکاران، ۱۳۸۵).

آینده‌پژوهی فرآیندی است برای تصمیم‌گیری‌های بهتر، با نگاه به افق‌های دور و می‌تواند در حل و فصل مسائل پیچیده جامعه و هم‌چنین در ساختن آینده به کار آید. آینده‌پژوهی در زمره فناوری‌های نرم قرار می‌گیرد (ملکی فر، ۱۳۸۴: ۱۴).

قربانی معتقد است، آینده‌پژوهی در مفهوم نوین خود، دانش - فناوری نوپدید است که باهدف پیش‌بینی و خلق مطلوب‌ترین آینده‌های ممکن، از مجموعه وسیعی از ابزارها و روش‌های علمی و حتی هنری بهره می‌برد. این حوزه آن‌چنان پر دامنه و وسیع است که در بخش‌های مختلف علمی، فناوریانه، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و حتی اعتقادی و مذهبی کاربرد پیدا کرده است. به دیگر سخن، این شاخه دانشی به‌عنوان حوزه‌ای میان‌رشته‌ای، دربرگیرنده مجموعه تلاش‌هایی برای ارائه تصاویر و بدیل‌هایی از آینده است که عمدتاً با استفاده از تحلیل منابع، الگوها و علل تغییر صورت می‌پذیرد. تبیین اینکه تغییر یا تغییرات امروز بر واقعیت فردا چگونه تأثیر خواهد گذاشت بازتابی از فعالیت‌های آینده‌پژوهانه است (قربانی، ۱۳۹۳: ۱).

خزایی در تعریف آینده‌پژوهی بیان می‌نماید: آینده‌پژوهی دانش و معرفت شکل بخشیدن به آینده به شیوه‌ای آگاهانه، عاملانه و پیش‌دستانه است. این علم انسان را از غافل‌گیری در برابر توفان سهمگین تغییرات و پیشرفت‌های سرسام‌آور محافظت می‌کند. این دانش به انسان می‌آموزد که چگونه آینده‌ای مطلوب را برای خود، سازمان و یا جامعه ترسیم کند (خزایی، ۱۳۸۸: ۴). خزایی و همکاران در تعریفی ساده بیان می‌دارد: «آینده‌پژوهی» عبارت است از دانش مطالعه آینده‌های ممکن و تلاش ارزش‌مدار برای خلق هوشمندانه آینده مطلوب (خزایی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵). آینده‌پژوهی آمیزه‌ای از علم و فناوری است. هنگامی که آیندپژوه به بررسی آینده‌های محتمل و مرجع می‌پردازد، روشی علمی را اتخاذ می‌کند و هنگامی که به طراحی آینده براساس روش‌های عقلانی می‌پردازد، در قالب گونه‌ای از فناوری اجتماعی وارد شده است (خزایی، ۱۳۸۸: ۵۵).

اهمیت مطالعات آینده در حوزه دفاع

در آینده نزدیک، ما شاهد تحولات مهمی در حوزه دفاع و جنگ در اثر توسعه فناوری‌های همگرا^۱ (فناوری زیستی، فناوری اطلاعات و ارتباطات، فناوری نانو و علوم شناختی) خواهیم بود. گسترش هوش مصنوعی در حوزه‌های مختلف جنگ و دفاع، نفوذ گسترده روبات‌ها در زندگی روزمره و حوزه جنگ‌ها و دفاع آینده، تولید رایانه‌های زیستی یا مصرف داروی هوشمند. با نگاه به افق بلندمدت‌تر ممکن است شاهد مرزشکنی‌هایی باشیم که جهان را با تغییرهای تکان‌دهنده‌ای روبه‌رو کنند. این حوزه، نوآوری‌هایی هستند که دانشمندان و شرکت‌های گوناگون در اقصی نقاط جهان به‌طور فعال بر روی آن‌ها فعالیت می‌کنند تا آن‌ها را محقق نمایند. این تغییرات دارای توان بالقوه اثرگذاری عمیق بر شیوه جنگ و دفاع می‌باشند. علاوه بر نرخ بالای تغییرات دفاعی متأثر از عرصه علم و فناوری، اجتماع و فرهنگ نیز به‌عنوان زمینه توسعه علم و فناوری، قدرت نرم و قدرت دفاعی آستان دگرگونی‌های غافل‌گیرکننده است. به‌طور خلاصه می‌توان گفت که انسان امروزی با دنیای پویا، غیرقطعی، پیچیده و مبهم^۲ مواجه است و نیازمند رویکردها، الگوها و روش‌های متناسب با این شرایط می‌باشد.

1. NBICs

2. Volatile, Uncertain, Complex, Ambiguous (VUCA)

جهان معاصر عرصه تحولات شگرف و پویایی شتابنده است. تغییرات غافل گیرکننده و برق آسا از راه می رسند و بهای گزاف غافل گیری راهبردی در همه عرصه ها وجود دارد. در این محیط سرشار از تغییر و بی ثباتی و آکنده از عدم قطعیت ها، تنها رویکرد و سیاستی که احتمال کسب موفقیت های بیشتری دارد، تلاش برای معماری آینده است (خزایی، ۱۳۸۷: ۳). با عنایت به پیچیدگی، ابهام، سرعت تغییرات و عدم قطعیت محیطی و تأثیر تحولات بر حوزه دفاعی و لزوم شناخت محیط و آینده های بدیل بر طرح ریزی راهبردی دفاعی، لازم است با رویکردی علمی و مبتنی بر پارادایم های متناسب با محیط های پیچیده و آشوبناک، با بهره گیری از روش های آینده پژوهی، بر نظام طرح ریزی دفاعی حاکم گردد و نداشتن رویکرد علمی و روش مند مدون و مناسب، منجر به سردرگمی و غافل گیری تصمیم گیران و افزایش هزینه های مادی و معنوی ناشی از اطلاعات آشفته و تحلیل های موردی یا تصمیمات مقطعی و بخشی یا موضع گیری های گسسته و معطوف به حال می شود، لذا سازمان ها و افراد باید خود را برای مواجهه و مدیریت عدم قطعیت های پیش رو و عوامل کمابیش معین^۱ آماده کنند تا با واقع بینی و خلاقیت به تفکر و طرح ریزی بپردازند. آینده پژوهی راهبردی سودمندی های بی بدیلی به ارمغان می آورد و روش ها و مهارت های آینده پژوهی قابلیت متمایزی را می تواند در حوزه دفاع به ارمغان آورد و راه را برای طرح ریزی هوشمندانه حوزه دفاع با اتکاء بر روش ها و توانمندی های ایجاد شده هموارتر نماید.

انواع آینده پژوهی

در مطالعات مربوط به آینده پژوهی می توان به چهار نوع آینده پژوهی مهم اشاره کرد:

- نوع اول، براساس پیش بینی و مبتنی بر علوم اجتماعی تجربی است.
- نوع دوم، تعبیری است که مبتنی بر پیش بینی آینده نیست بلکه بر درک تصاویر آینده استوار است.
- نوع سوم، آینده پژوهی انتقادی است که ناشی از تفکر پساساختاری بوده و پرسش محوری در آن پیرامون فردی است که از تحقق آینده های خاص سود می برد.
- نوع چهارم، یادگیری حین عمل است و مبتنی بر توسعه آینده توسط ذی نفعان با استفاده از فرض های بنیادین آینده است (پدرام، ۱۳۹۳: ۲۰).

رویکردهای عمده آینده‌پژوهی:

رویکردهای آینده‌پژوهی از منظر وندل‌بل عبارت است از:

الف- رویکرد تحلیلی یا اکتشافی

باتوجه به روندهای فعلی، آینده چگونه می‌تواند باشد؟ این رویکرد نقطه عزیمت خود را «زمان حال» قرار می‌دهد و بر مبنای شواهد و روندهای موجود به پیش‌بینی آینده‌های محتمل می‌پردازد. روندیابی و سناریوسازی از مهم‌ترین تکنیک‌ها در این رویکرد محسوب می‌شوند (بل، ۱۳۸۴: ۱۲). در این رویکرد، آینده در امتداد و راستای روندهای زمان حال شکل خواهد گرفت و کار آینده‌پژوهی متمرکز بر آینده‌های باورپذیر خواهد بود. ابزار تفکر در رویکرد اکتشافی، پیش‌بینی است زیرا مبنای تفکر این است که انسان در اینجا تنها یک ناظر بیرونی بر رویدادهای گذشته، حال و آینده است؛ رویدادهایی که به‌طور جبری شکل خواهند گرفت و شکل‌گیری آن‌ها نیز تابع یک سری قوانین و سنت‌های طبیعی و محتوم است که در پرتو روابط علت و معلولی می‌توان بدان‌ها دست‌یافت و پرده از آینده و رویدادهای آن برداشت و به تعبیر بهتر به اکتشاف آینده و رویدادهای آن پرداخت. براین اساس، آینده‌پژوهان تلاش می‌کنند تا پیش‌بینی کنند که چه رویدادهایی برحسب منطق و محاسبات عقلی و علمی پیش خواهد آمد. البته برخی از رویدادها در مقایسه با برخی دیگر قابلیت پیش‌بینی دارند، برای مثال در مطالعات مربوط به رشد جمعیت این قابلیت وجود دارد، زیرا دسترسی به داده‌های آماری در سطح جهانی به‌راحتی امکان‌پذیر است، از این‌رو بررسی‌هایی که در حوزه جمعیت‌شناسی صورت می‌گیرد و برآوردهایی که از میزان رشد یا نرخ جمعیت در بازه‌های زمانی کوتاه، میان و بلندمدت آینده صورت می‌گیرد مبتنی بر چنین رویکردی هستند (قربانی، ۱۳۹۳: ۶۶).

ب- رویکرد هنجاری

باتوجه به اصول، ارزش‌ها و هنجارهای ما، آینده چگونه باید باشد؟ این رویکرد نقطه عزیمت خود را آینده قرار می‌دهد. آینده‌پژوهان هنجاری به‌طور مجازی به دنیای آینده سفر می‌کنند، در ایستگاه زمانی موردنظر می‌ایستند، سپس عینک «ارزش‌ها و اصول بنیادی» را به چشم می‌زنند و از خود می‌پرسند که آینده مطلوب در این نقطه از زمان «باید» چگونه باشد؟ وقتی آینده مطلوب تعریف شد، آینده‌پژوهان به زمان حال مراجعت می‌کنند تا الزامات و راه‌کارهای تحقق آینده مطلوب را باتوجه به شرایط موجود و احتمالات آینده، شناسایی نمایند. روش برخورد با آینده در این رویکرد آینده‌نگاری است (بل، ۱۳۸۴: ۱۲).

در این نوع تفکر، دامنه گسترده‌ای از آینده‌های ممکن، محتمل و باورپذیر پیش روی انسان قرار می‌گیرد و او کاملاً مختار است تا به منظور رسیدن به مطلوب‌ترین آن‌ها و عدم وقوع بدیل‌های نامطلوب تلاش کند. از این رو، نقطه تمرکز در این رویکرد، توجه به بایدها و نبایدهاست و تلاش می‌شود تا امکان، احتمال و مطلوبیت بدیل‌های آینده مورد ارزیابی قرار گیرد و مطلوب‌ترین آینده گزینش شود تا تمامی تلاش‌ها متمرکز بر رسیدن به آن شوند (قربانی، ۱۳۹۳: ۴۶).

پ- رویکرد تصویرپردازانه

در این رویکرد بیشتر بر ذهنیات افراد و تخیل متکی است و مبنای آن آینده‌ای است که از تخیل افراد خلاق می‌جوشد. این رویکرد نقطه عزیمت خود را «قوه تخیل» قرار می‌دهد. موضوع آن، آفرینش مفاهیم و ایده‌های بدیع برای آینده است که می‌توانند خاصیت انگیزشی داشته و «کشش خلاق» ایجاد نمایند. این مفاهیم و ایده‌ها باعث پیشرفت علم، فناوری، محصولات، خدمات و حتی ارتقای نظام‌های سازمانی و اجتماعی می‌شوند. محصولات آینده‌پژوهی تصویرپرداز از طریق فیلم‌ها و رمان‌های علمی / تخیلی در جوامع رواج می‌یابد (بل، ۱۳۸۴: ۱۲).

برخی از روش‌های آینده‌پژوهی با ابتدای بر رویکرد تصویرپردازانه و گاه تخیلی شکل می‌گیرند. آینده‌پژوهان و نیز رهبران بزرگ به مقتضای این رویکرد، پیشاپیش دستاوردهای مورد انتظار خویش را در ذهن خود ترسیم و تصویر می‌کنند. این گونه از فعالیت‌های آینده‌پژوهانه می‌تواند به شکل انفرادی یا گروهی، بسته به نیاز انجام شود. در اینجا، فرآیند آینده‌پژوهی با طرح یک اندیشه آغاز می‌شود که این اندیشه می‌تواند محتمل یا واقعی باشد. همچنین، اصطلاحات یا مفاهیم آینده‌پژوهی و تدوین چشم‌انداز در راستای هم قرار خواهند گرفت، زیرا بر مبنای این دیدگاه، آینده‌پژوهی ابتدا به افراد و سازمان‌ها توانایی خلق آینده‌های مطلوب را می‌دهد، آنگاه ایشان را به سوی یک آینده جذاب سوق داده و به تمرکز آن‌ها بر روی آن می‌انجامد. بدیهی است که در بیشتر موارد، این رهبران هستند که به طرح چشم‌انداز می‌پردازند، با وجود این، مشارکت دیگران نیز برای تحقق آن الزامی است (قربانی، ۱۳۹۳: ۴۶).

اهداف آینده‌پژوهی

به‌طور کلی، کشف یا ابداع، آزمودن و ارزیابی و پیشنهاد آینده‌های ممکن، محتمل و مرجح، از اهداف آینده‌پژوهی به شمار می‌آیند. آینده‌پژوهان می‌خواهند بدانند که کدام پدیده‌ها امکان‌پذیر هستند، احتمال بروز کدام پدیده‌ها بیشتر است و کدام پدیده‌ها باید روی دهند. در واقع آینده‌پژوهان

سعی دارند با کاوش رؤیاپردازانه آینده‌های ممکن، بررسی نظام‌یافته آینده‌های محتمل و ارزش‌یابی اخلاقی آینده‌های مرجح، انگاره‌هایی نو و بدیل از آینده خلق کنند (پدرام، ۱۳۹۳: ۲۳).

از دیدگاه وندل بل^۱، عمده‌ترین مقاصد و هدف‌های آینده‌پژوهی را می‌توان این‌گونه برشمرد:

- مطالعه آینده‌های ممکن^۲؛
- مطالعه آینده‌های محتمل^۳؛
- مطالعه تصویرهای گذشته آینده (دلایل و پیامدهای آن‌ها)؛
- مطالعه بنیان‌های دانشی (یافتن پاسخی درخور برای این پرسش که در چه حالتی می‌توانیم به آینده واقف شویم)؛
- بنیان‌های اخلاقی آینده‌اندیشی (بررسی جایگاه و اهمیت ارزش‌ها در آینده‌اندیشی)؛
- فراهم‌سازی بستر و بنیانی برای تفسیر و تحلیل گذشته و حال و یا سازگاری با زمان حال؛
- امتزاج دانش‌ها و ارزش‌ها به‌منظور طراحی رفتار و اقدام اجتماعی؛
- افزایش مشارکت‌های مردمی در تصویرپردازی و طراحی آینده؛
- ابلاغ و پشتیبانی از تصویرهای آینده. (خزایی، ۱۳۹۲: ۷۷).

آینده‌پژوهی به‌عنوان بنیادی‌ترین فعالیت آینده‌نگاری از جهات مختلف قابل توجه است که اولین نتیجه آن، جعبه‌ابزاری بزرگ از روش‌های آینده‌پژوهی است. بسیاری از روش‌ها، مانند برون‌یابی روند^۴ و تحلیل دلفی^۵، در فعالیت‌های آینده‌نگاری ملی مورد استفاده قرار گرفته‌اند. در دهه ۱۹۷۰، تمرکز بر روی استفاده از مدل‌سازی ریاضی و برون‌یابی روند به‌منظور پیش‌بینی تحول فناوری بود. این رویکرد در دهه ۱۹۸۰ تغییر کرد، زیرا محدودیت‌های مهم (به‌ویژه ضعف در شناسایی فناوری‌های جدید و تغییرات شالوده‌شکن) استفاده از داده‌های گذشته و برون‌یابی آن‌ها در آینده آشکار شد. در گام تحولی بعدی آینده‌پژوهی ملی، استفاده از نظرات متخصصان در این برنامه‌ها مورد توجه قرار گرفت و تحلیل دلفی به روش مرسوم این حوزه تبدیل شد. امروزه پروژه‌های آینده‌نگاری به شناسایی آینده‌های محتمل تغییر مسیر داده‌اند و شامل روش‌های کیفی

1. Wendell Bell
 2. Plausible Futures
 3. Probable
 4. Trend extrapolation
 5. Delphi

بیشتری هستند (روربرگ، ۲۰۱۱: ۷۲).

مؤلفه‌های تأثیرگذار بر شکل‌گیری راهبرد دفاعی:

زه‌دی متغیرهای مؤثر در تدوین راهبرد دفاعی را به شرح زیر بیان می‌دارد:

الف) متغیرهای شناختی که در تدوین راهبرد سه نوع شناخت بسیار حائز اهمیت است: شناخت جهان، شناخت منطقه و شناخت خود.

۱. شناخت جهان:

در تدوین راهبردهای نظامی شناخت نظام بین‌الملل اهمیت فراوانی دارد. بی‌توجهی به این موضوع و یا داشتن درکی ناصواب از شرایط و مناسبات جهانی می‌تواند منجر به آسیب‌هایی ساختارشکن گردد.

۲. شناخت منطقه:

شناخت کشورها از ویژگی‌ها و مشخصه‌های منطقه‌ای که در آن واقع شده‌اند نیز بسیار مهم است. باوجود ظهور و بروز روندهایی جهانی، ولی در هر منطقه یک فرآیند جدی‌تر می‌باشد. وضعیت هر منطقه به عواملی از جمله پیشینه تاریخی مناسبات کشورهای منطقه، میزان اعتماد، نوع و سطح همکاری‌ها، ساختارها و سازمان‌های منطقه، ماهیت منطقه، وضعیت توازن قوای منطقه‌ای بستگی دارد. باتوجه‌به این شاخصه‌هاست که در برخی مناطق همکاری‌های اقتصادی اولویت دارد که بالطبع روندهای نظامی در حاشیه قرار خواهد گرفت و در مناطقی دیگر مسابقه تسلیحاتی و نظامی‌گری، روند غالب است.

۳. شناخت یک کشور از خود:

به این معنی که آن کشور خود را متعلق به کدام حوزه و منطقه جغرافیایی می‌داند، منافع ملی و حیاتی‌اش کدام است، خود را به لحاظ قدرت در چه سطحی تعریف می‌کند، منابع قدرتش از چه مؤلفه‌هایی تشکیل شده است، تهدیدها/فرصت‌ها و نقاط ضعف/قوتش کدام است، توان خودترمیمی و روحیه و شخصیت ملی آن کشور در چه سطحی می‌باشد. رسیدن به یک جمع‌بندی نسبت به این مقوله‌ها در راهبرد نظامی، اثربخشی فراوانی دارد.

۴. شناخت دیگران از آن کشور:

اهمیت این موضوع که دیگران چه برداشتی از کشور دارند در آن است که بسیاری از کشورها از جمله ایران زمانی مورد هجوم و تهدید قرار گرفته‌اند که بازیگران رقیب از دولت موردنظرشان

چهره‌ای ضعیف و شکننده در اذهان خود ترسیم کرده بودند؛ در واقع بحث بر سر بعد اعتباری قدرت یک ملت می‌باشد که محور اصلی در قابلیت بازدارندگی راهبردها می‌باشد.

ب) محیط بیرونی:

کشورها در خلاء به سر نمی‌برند. هر کشور در طول حیات خویش با مجموعه‌ای از کشورها در قالب نظام بین‌الملل در حال تعامل به سر می‌برد. در تحلیل راهبردی نادیده انگاشتن اوضاع بین‌المللی یک اشتباه جبران‌ناپذیر است. در بسیاری موارد نیز سیاست‌ها و راهبردهای یک دولت در پاسخ به هدف‌ها و اقدام‌های سایر دولت‌ها و یا گرایش‌ها و شرایط متغیر منطقه‌ای و جهانی در نظام بین‌المللی است.

ج) محیط درونی:

۱. برداشت‌های داخلی:

برداشت‌های ذهنی سیاست‌گذاران تا حدود زیادی در توضیح هدف‌ها و یا تعیین خط‌مشی‌ها نقش اساسی و محوری دارد. افراد بر مبنای تصاویر ذهنی خود از محیط، واکنش نشان می‌دهند. یکی از مهم‌ترین عوامل تعیین راهبرد دفاعی، نوعی تصویری است که مقام‌های حکومتی و راهبردپردازان از محیط دارند و نه واقعیت‌های عینی.

۲. طرز تفکر و باورها:

طرز تفکر گزاره‌های عمومی برای ارزیابی پدیده، واقعیت یا شرایط است که می‌تواند کم‌وبیش دوستانه، مطلوب، خطرناک، قابل اعتماد و یا خصمانه باشد. طرز تفکر تأثیرهای مهمی بر چگونگی واکنش سیاست‌گذاران در برابر اقدام‌ها، مقاصد و تقاضاهای دولت‌ها و نوع تلقی آنان از نیات و هدف‌های این دولت‌ها دارد.

۳. ارزش‌ها:

ارزش‌ها نتیجه چگونگی رشد، روند جامعه‌گرایی سیاسی در شرایط گروهی مختلف، تعالیم و القائات سیاسی و تجربه شخصی است. ارزش‌ها معیارهایی برای سنجش اعمال است و بنیان بسیاری از طرز تفکر نیز هستند. ارزش‌ها جهت‌گیری عمومی را نشان می‌دهند و برای سیاست‌گذاران در سطوح مختلف به‌عنوان مسائل و توجیهاتی برای هدف‌ها، تصمیم‌ها و اعمال آنان عمل می‌کند.

۴. ایدئولوژی‌های سیاسی:

ایدئولوژی‌های سیاسی، مجموعه‌ای جامع از آموزه‌ها هستند که واقعیات را توضیح داده و هدف‌های عمل سیاسی را معین می‌کنند و از سوی رهبران سیاسی به جامعه القا می‌شوند (زه‌دی، ۱۳۹۴: ۷۹).

عوامل مؤثر بر راهبرد دفاعی از منظر حافظ نیا را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

الف- وضعیت محیطی امنیت بین‌الملل:

با عنایت به این مهم که راهبرد دفاعی در خلاء شکل نمی‌گیرد، وضعیت محیط امنیت بین‌الملل، یکی از عوامل مؤثر در راهبرد دفاعی است. راهبرد دفاعی در یک محیط تعامل، تقابل و همکاری شکل می‌گیرد که در محیط امنیت بین‌المللی نیز عواملی بر راهبرد دفاعی تأثیرگذار هستند که عبارتند از:

(۱) وضعیت قطب‌بندی محیط^۱

(۲) روندها و فرآیندها^۲

(۳) راهبرد قدرت‌ها

ب- وضعیت تهدیدات^۳:

تهدید در حقیقت نقطه مرکزی عوامل تأثیرگذار بر راهبرد دفاعی است، چون راهبرد دفاعی همواره باتوجه به تهدید و برای پاسخ‌گویی مناسب به تهدیدات طراحی می‌شود. در واقع راهبرد دفاعی، عاملی است که با پیش‌بینی وضعیت تهدیدات، شرایط مناسب پاسخ‌گویی به این‌ها را بیان می‌کند.

۱- عوامل تهدیدکننده، سیستم تهدید و اهداف تهدیدکننده.

۲- راهبرد نظامی و دکترین نظامی تهدیدکننده.

ج- عوامل ژئوپلیتیک^۴:

ژئوپلیتیک به تأثیر عوامل جغرافیایی بر جهت‌گیری‌ها، روندها و فرآیندهای سیاسی مربوط می‌شود و عوامل ژئوپلیتیکی بر شکل‌دهی راهبرد دفاعی یک کشور اثرگذار می‌باشند که می‌توان آن را به شرح زیر برشمرد:

1. Polarity
2. Trends and Processes
3. Threats
4. Geopolitics

۱- شکل^۱: از نظر ژئوپلیتیکی، شکل یک کشور می‌تواند در موارد زیر اثرگذار باشد:

۱/۱- تعیین عمق راهبردی یک کشور و قابلیت لایه‌بندی دفاعی آن.

۲/۱- نحوه آرایش و آمایش اماکن و تأسیسات حیاتی کشور.

۳/۱- کیفیت گسترش مراکز ثقل یک کشور.

۲- موقعیت^۲: موقعیت یک کشور نیز دارای پارامترهای متعددی است. برخی از این پارامترهای اثرگذار به شرح زیر می‌باشد:

۱/۲- تعداد همسایگان و نوع تعامل با آنان.

۲/۲- نوع تعامل با همسایگان.

۳/۲- همجواری با کانون‌های بحران و یا دوری از آنها.

۴/۲- میزان تأثیر یک کشور بر کانون‌های اقتصاد منطقه‌ای یا جهانی.

(حافظ‌نیا، ۱۳۹۶: ۷۲).

فعالیت آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی در ناتو و کشورهای هدف:

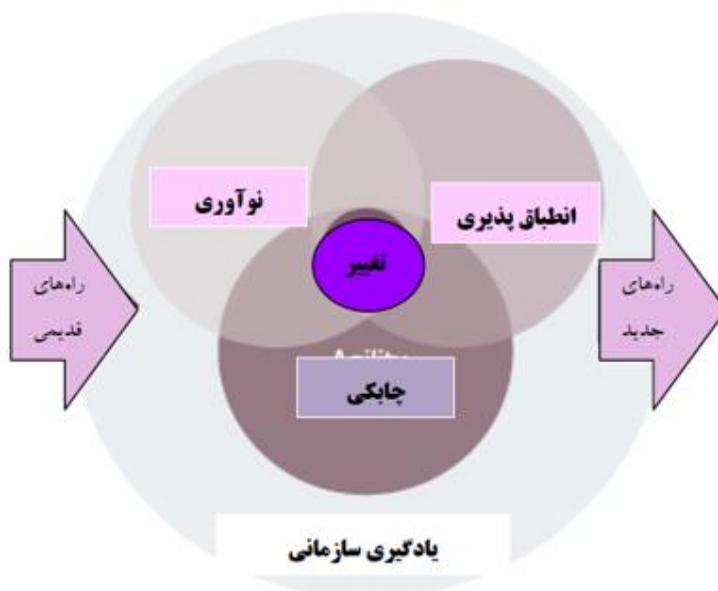
ناتو در گزارش مربوط به تحلیل آینده‌پژوهی راهبردی در سال ۲۰۱۷ تحت مدیریت ژنرال دنیس مرکر^۳ ضمن اشاره به سرعت سریع تغییرات، عدم قطعیت و پیچیدگی بالای محیط امنیتی، تصویرسازی و ارائه محیط امنیت آینده را از الزامات برنامه‌های آینده ناتو می‌داند و تأکید می‌نماید، فعالیت‌های آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی باید در ابعاد سیاسی درخصوص مسائل قدرت و چالش با تصمیم‌گیران، مسائل مختلف نیروی انسانی، فناوری درخصوص نرخ رشد سریع آن و پذیرش و انتخاب فناوری و توسعه شبکه جهانی و ارتباط با بخش خصوص در جهت توسعه فناوری و غیره، محدودیت منابع و مسائل اقتصادی باتوجه به بحران مالی غرب و غیره، تغییرات محیطی مانند تغییر آب‌وهوا، آلودگی و غیره به ناتو را در انطباق‌پذیری اهداف، راهبردها و منابع ناتو را با تغییرات محیطی کمک نماید؛ که در گزارش به تحلیل روند عوامل فوق و تأثیر و پیامدهای آن بر مأموریت‌های ناتو تا ۲۰۳۵ می‌پردازد (NATO, 2017: 1-3). آینده‌پژوهی راهبردی به درک

1. Shapes

2. Position

3. GENERAL DENIS MERCIER

محیط امنیتی آینده در ناتو کمک می‌نماید و به‌منظور پشتیبانی از برنامه‌ریزی دفاعی و تغییر فرآیند برنامه‌ریزی^۱ دفاعی ناتو بکار گرفته می‌شود. همچنین آینده‌پژوهی راهبردی به دلیل عدم قطعیت، جهانی‌سازی، تغییرات گسسته^۲ و شوک‌های راهبردی^۳ به‌عنوان پیش‌نیاز طرح‌ریزی بلندمدت دفاعی^۴ به علت ویژگی‌های محیط مورد تأکید است (همان، ۱۲-۱۴). در این فرآیند اهداف کلی بلندمدت براساس «چشم‌انداز دفاعی» و «طرح‌ها و بودجه‌ها» به ابزارهای عملیاتی برای تعیین ساختار نیروها تبدیل می‌گردند و مفاهیم دفاعی کلی را به طرح‌های عینی برای تعیین ساختار نیروها، یعنی طرح‌ها و بودجه‌های بلندمدت، مبدل می‌کند. همچنین ناتو مهم‌ترین پیشران‌های تغییر و فعالیت آینده‌نگرانه را از تلافی سه حوزه نوآوری، انطباق‌پذیری و چابکی برای حوزه دفاع می‌داند (NATO, 2017: 1).

شکل ۲- نوآوری، انطباق‌پذیری، چابکی و یادگیری

فعالیت‌های مذکور در عملیات زمینی^۵، هوایی^۱، فضایی^۲، سایبر^۳ و دریایی^۴ در مؤلفه‌های

1. Planing

2. DISRUPTIVE CHANGE

3. STRATEGIC SHOCKS

4. Long-Term Military Transformation (LTMT)

5. Land

چابکی^۵، شرکاء و اعضاء ائتلاف^۶، نیروی انسانی^۷، فناوری^۸، آموزش و پژوهش^۹ و توسعه و جهش نیروی آینده^{۱۰} به منظور برتری^{۱۱} متبلور می گردند (همان: ۷):

کرامت زاده و همکاران در بررسی فعالیت های آینده پژوهی راهبردی دفاعی کشورها نتایج زیر را گزارش نموده اند:

جدول شماره ۲- فعالیت آینده پژوهی کشورها

کشور	مهم ترین روش های مورداستفاده	نتایج علمی
ایالات متحده آمریکا	<ul style="list-style-type: none"> • مهم ترین روش: سناریونویسی، پس نگری • دیگر روش ها: طوفان فکری، تحلیل روند، پس نگری، مدل سازی و شبیه سازی 	<ul style="list-style-type: none"> • تعیین فناوری های کلیدی • هدف جذب بودجه و امتیاز بیش تر برای این فناوری های کلیدی است
انگلستان	<ul style="list-style-type: none"> • روش پوش افق • روش های تحلیل روند و تکنیک های تحلیلی STEEP 	<ul style="list-style-type: none"> • تعیین فناوری های کلیدی • راهکارها و توصیه های کلی توسط بازیبنی استراتژیک دفاعی
کانادا	<ul style="list-style-type: none"> • بررسی محیطی - دفاعی • تحلیل SWOT، روش آنالیز اثرات متقابل، آنالیز شکاف، طوفان فکری 	<ul style="list-style-type: none"> • ابلاغیه دفتر علم و فناوری
فرانسه	<ul style="list-style-type: none"> • روش های مختلفی مانند سناریونویسی، مدل سازی و شبیه سازی، تحلیل روند، هم اندیشی، کنفرانس و کارگاه، پوش 	<ul style="list-style-type: none"> • تعیین فناوری های کلیدی • ارائه توصیه های کلی

1. Air
2. Space
3. Cyber
4. Maritime
5. Agile
6. Partner Ships
7. People
8. Technology
9. Training & Experimentation
10. Future Force Resilience
11. Influence

	محیطی، SWOT، فناوری‌های کلیدی	
<ul style="list-style-type: none"> • تعیین اولویت‌های پیش روی آلمان • درزمینه هر یک از فناوری‌های جدید و تأثیر این فناوری‌ها بر جامعه آلمان • چگونگی تسلط تحقیقات بر چالش‌های آینده جامعه 	<ul style="list-style-type: none"> • مهم‌ترین روش: دلفی • دیگر روش‌ها: سناریو، پانل، کنفرانس و ... 	آلمان
<ul style="list-style-type: none"> • تعیین فناوری‌های کلیدی • هدف جذب بودجه و امتیاز بیش‌تر برای این فناوری‌های کلیدی است. 	<ul style="list-style-type: none"> • دلفی، فناوری‌های کلیدی، پانل 	کره جنوبی

(کرامت‌زاده و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۷-۱۰)

اهمیت آینده‌پژوهی در مطالعات راهبردی

مهم‌ترین اهمیت آینده‌پژوهی این است که یک فرصت ساختاریافته را برای نگاه به آینده و بررسی نقش مؤلفه‌های تأثیرگذار در آینده فراهم می‌آورد و بدین ترتیب زمینه و بستری مناسب را جهت سیاست‌گذاری درزمینه‌های گوناگون فراهم می‌کند. آینده‌پژوهی در مبانی و اصول خود سازوکاری منظم را از طریق تحت تأثیر قرار دادن تصمیم‌گیری‌های بلندمدت درخصوص تسهیل کردن فرآیند سیاست‌گذاری، هنگامی که یکپارچگی و هماهنگی فعالیت‌ها در چندین بخش مختلف امری جهانی است، ارائه می‌کند و این شاید مهم‌ترین دلیل بر اهمیت بسیار زیاد این علم نوظهور باشد (ملکی‌فر، ۱۳۸۶: ۴۶). آینده اساساً قرین به عدم قطعیت است. باین‌همه آثار و رگه‌هایی از اطلاعات و واقعیات که ریشه در گذشته و حال دارند، می‌توانند رهنمون ما به آینده باشند. وقتی ما به آینده‌پژوهی می‌پردازیم، می‌کوشیم تا با استفاده از روش‌های علمی، آینده‌های مطلوبی را شناسایی کنیم که از احتمال وقوع بالایی برخوردارند و در ادامه، آن آینده را به مدیران و برنامه‌ریزان بشناسانیم. لذا باتوجه‌به اهمیت جایگاه تصمیم‌گیری، در مدیریت سازمان، پیچیدگی، ابهام، پویایی و عدم قطعیت در محیط سازمان، منجر به گرایش مدیران به شیوه‌های نوین و پیشرفته آینده‌نگری را در تصمیم‌گیری‌ها گردیده است.

جائوتسی و سایو معتقدند: ارزش آینده‌پژوهی کم‌تر به پیش‌بینی دقیق آن‌ها و بیشتر به کاربرد

آن‌ها در برنامه‌ریزی و گشودن اذهان برای بررسی احتمالات جدید و تغییر برنامه‌های سیاست‌گذاران مربوط می‌شود. هدف آن دانستن آینده نیست، بلکه این است که از طریق روش‌هایی ما را وادار سازد که فرصت‌ها و تهدیدها را پیش‌بینی کنیم و برای مواجهه با آن‌ها فکر کنیم، به لحاظ راهبردی، پیش‌بینی بهتر از نشان دادن واکنش صرف به تغییر است. تصمیمات بهتری بگیریم. استفاده از آینده‌پژوهی باعث ارتقای خودآگاهی پیش‌بینی می‌شود که خود به بهبود آینده‌نگاری کمک می‌کند و در نتیجه، انجام اقدام سریع‌تر و زودهنگام‌تر را ممکن می‌سازد و سازمان‌ها و افراد را در برابر تغییرات مؤثرتر می‌کند. توانایی پیش‌بینی باعث ایجاد زمان بیشتر برای درک بهتر تهدیدها و فرصت‌ها، توسعه راهبردهای خلاقانه‌تر، ایجاد فرصت‌های تولید محصول جدید و ایجاد و به اشتراک‌گذاری دیدگاه‌ها برای تغییرات سازمانی می‌شود (جائوتسی و سایو، ۲۰۱۳: ۱۵).

جائوتسی همچنین معتقد است، تغییرات و راهبردهای گُش‌ش‌مند نیازمند درک سریع‌تر، گسترده‌تر و عمیق‌تر تحولات کلی است و این کار بدون داشتن روش‌های مناسب مشاهده، استدلال، درک و تأثیرگذاری بر فرآیندهای پیچیده امکان‌پذیر نیست (همان: ۱۴۹). در طی سال‌های اخیر روش‌های متعددی در حوزه آینده‌پژوهی مطرح شده‌اند که با توجه به جنبه‌های مختلف، اهداف و مؤلفه‌های محیط پیرامونی مبادرت به برنامه‌ریزی درخصوص آینده یا فهم، یادگیری و درک آنچه در آینده ممکن است رخ بدهد، می‌کنند. هدف روش‌شناسی آینده‌ها کاوش، ایجاد و آزمایش نظام‌مند آینده‌های ممکن و دلخواه برای بهبود تصمیمات است و شامل تحلیل چگونگی تغییر این تصمیمات در نتیجه پیاده‌سازی سیاست‌ها و اقدامات و پیامدهای آن‌ها است. استفاده از روش‌های آینده‌ها باعث ارتقای خودآگاهی پیش‌بینی می‌شود که خود به بهبود آینده‌نگاری کمک می‌کند و در نتیجه، انجام اقدام سریع‌تر و زودهنگام‌تر را ممکن می‌سازد و سازمان‌ها و افراد را در برابر تغییرات مؤثرتر می‌کند. توانایی پیش‌بینی باعث ایجاد زمان بیشتر برای درک بهتر تهدیدها و فرصت‌ها، توسعه راهبردهای خلاقانه‌تر، ایجاد فرصت‌های تولید محصول جدید و ایجاد و به اشتراک‌گذاری دیدگاه‌ها برای تغییرات سازمانی می‌شود (همان: ۱۵).

علی‌احمدی و غفاریان بیان می‌دارند: براساس تحقیقات عوامل مؤثر در شکست راهبرد در مرحله تدوین شامل فقدان فرصت، فقدان راهکار برتر، تغییر شرایط محیطی، پیش‌بینی غلط، دیدگاه غلط، دلبستگی به راهبرد گذشته است (علی‌احمدی و غفاریان، ۱۳۸۳: ۹). مبنی دهرکدی بیان می‌دارد: دولت یا یک سازمان برای به دست آوردن شایستگی کلیدی و

تبدیل آن به مزیت رقابتی پایدار^۱ باید همیشه مراقب و هوشیار و نظاره‌گر تغییرات در محیط بوده و از توانمندی کافی برخوردار باشد تا در شرایط متغیر پیچیده، متلاطم و عدم ثبات محیطی بتواند با به اتخاذ راهبردهای مناسب اقدام نماید (مبینی دهکردی، ۱۳۹۳: ۲۲).

غفاریان معتقد است: تنها شایستگی پایدار برای سازمان‌ها، قابلیت درک و استفاده از تغییرات است (غفاریان، ۱۳۹۰: ۱۵).

کورتیس نیز بیان می‌دارد: مطالعات آینده به استراتژیست‌ها این امکان را می‌دهد تا با طبقه‌بندی مسائل مهمی نظیر تغییرات قریب‌الوقوع و بالقوه از مدل‌های برنامه‌ریزی به شیوه خلاقانه‌تری استفاده کنند. هم‌زمان، مدل برنامه‌ریزی استراتژیک ساختاری فراهم می‌کند برای یکپارچه‌سازی و سازماندهی بسیاری از روش‌ها و تکنیک‌هایی که بیشتر توسط آینده‌پژوهان استفاده می‌شود؛ بنابراین، مطالعات آینده و برنامه‌ریزی استراتژیک بسیار مکمل هم هستند (کورتیس، ۱۳۹۱: ۸۳-۷۵).

خزایی معتقد است: تغییرات شتابان محیطی پس از نیمه دوم قرن بیستم و ناکارآمدی روش‌های متداول برنامه‌ریزی موجب پیدایش و گسترش شیوه‌های جدید برنامه‌ریزی گردید، که به‌نوبه خود در شیوه نگرش و روش‌هایی که برای شناخت و حل مسئله به کار می‌رفت تغییراتی شگرف پدید آورد که تلاش دارد دولت‌ها را از وضعیت واکنش زده به کنش‌گر و مبتکر تبدیل نماید و براساس آینده‌های ممکن و محتمل، آینده مطلوب را ارزش‌گذاری و در جهت ساخت آن آینده گام بردارد. لذا با درک این نکته که انواع برنامه‌ریزی، به‌ویژه برنامه‌های بلندمدت مانند چشم‌انداز و تدوین راهبردها هنگامی موفقیت‌آمیز خواهند بود که با شناخت درست و کافی از آینده همراه باشد، به طراحی و خلق الگوهای و روش‌های جدید پرداخت. لذا اقدام به برپایی واحدهای و مراکز آینده‌پژوهی کرده‌اند تا از یک‌سو فضای مبهم و تاریک آینده را روشن سازند و از سوی دیگر مسیر مناسب و تأمین‌کننده اهداف و منافع کشور را معرفی کنند. براین پایه، در حال حاضر فعالیت‌های آینده‌پژوهانه در نقاط گوناگون جهان گسترش یافته است و هرروز بر دامنه و ابعاد این فعالیت‌ها افزوده می‌شود و آینده‌پژوهان به بازیگران کلیدی در فرآیند خلق چشم‌اندازهای ملی، بخشی و سازمانی تبدیل شده‌اند (خزایی و الهی، ۱۳۹۲: ۵).

ابراهیمی بیان می‌دارد: طی پنجاه سال گذشته با اوج گرفتن تفکر راهبردی، به‌تدریج نظر کشورها،

1. Stable Competitive Advantage

سازمان‌های جهانی و بنگاه‌های بزرگ و کوچک به مطالعات آینده به‌عنوان زمینه‌ساز برنامه‌ریزی راهبردی جلب شده تا جایی که بخش مطالعات آینده بخش لاینفک هر سازمان و نهاد تحقیقاتی که به موضوعی کلان، مهم و راهبردی می‌پردازد را تشکیل می‌دهد. در حال حاضر استفاده از مطالعات آینده در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های کلان تا جایی پیش رفته است که بسیاری از کشورها پروژه‌هایی ملی را تحت عنوان «آینده‌نگاری ملی» در فواصل زمانی مختلف تعریف و اجرا می‌کنند و از پیش‌بینی‌های حاصله از نتایج به‌دست‌آمده به برنامه‌ریزی راهبردی میان‌مدت و کوتاه‌مدت خود می‌پردازند (ابراهیمی، ۱۳۹۴: ۱).

روربرگ معتقد است: در سال‌های اخیر، توجه‌ها به آینده‌نگری به‌شدت افزایش یافته است. سازمان‌ها در جستجوی جهت‌گیری‌های راهبردی در محیط‌های به‌سرعت در حال تغییر هستند و بسیاری از آن‌ها احساس می‌کنند کسب بیشترین نسبت به آینده برای پیروزی در مسابقه نوآوری و حفظ رقابت‌پذیری ضروری است (روربرگ، ۲۰۱۱: ۲۱).
به عقیده میشل گوده^۱ پنج پرسش پژوهشی به شرح زیر درخصوص فعالیت‌های راهبردی ضروری است:

پرسش ۱: چه چیز ممکن است اتفاق بیفتد؟ (سناریوها) پرسش ۲: چه می‌توانم بکنم؟ (گزینه‌های راهبردی)
پرسش ۳: چه خواهیم کرد؟ (تصمیم‌های راهبردی) پرسش ۴: چگونه این کار را به انجام خواهیم رساند؟ (طرح‌های عملیاتی) پرسش ۵: و یک پرسش بنیادین که پیش‌نیاز دیگر پرسش‌ها است: پرسش صفر: من چه کسی هستم؟ (Godet, 2011: 10).

کورتیس اندیشه‌گری هامل را موردتوجه قرار می‌دهد که در انتقاد به برنامه‌ریزی راهبردی عدم توجه مدیران این حوزه به آینده را موردتوجه قرار داده و بیان می‌دارد که اساساً استراتژیست‌ها در راهبردهای خود توجهی به آینده ندارند که باید دانش آینده‌پژوهی به‌عنوان مهم‌ترین ابزار مدیران در آینده موردتوجه قرار گیرد (کورتیس، ۱۳۹۱: ۹۲).

لیندگران و باند هولدم معتقدند: مفهوم راهبرد در آینده‌نگاری یا آینده‌پژوهی مبتنی بر مکتب پست‌مدرن در مدیریت و مدیریت راهبردی می‌باشد که در آن راهبرد، یک کولاژ^۲ است. کولاژ، استعاره مناسبی برای نمایش یک سناریو است که ترکیبی از روندها، اقدامات، تصورات و رویدادها

1. Michel Godet

2. Collage

است. در نگاه پست مدرن به جای راهبردهای مشخص که مناسب شرایط تعریف شده است نیاز به دامنه‌های منعطف و ترکیبی برای عمل است. این نیاز را با سناریونویسی می‌توان به خوبی پاسخ داد. سناریوها به‌عنوان بستری برای خلق راهبردهای گوناگون هستند که هر کدام می‌توانند متناسب با شرایط و اقتضائات گوناگون پدید آیند.

راهبرد در سناریوها ترکیبی بهینه و گزاره‌ای واقع‌نما از سه عنصر «باید»، «خواسته» و «توان اقدام» است که در چهارخانه صلیب سناریوها جای گرفته و با توجه به سناریوهای پیش روی، راهبردهای مناسب را طراحی می‌کند (لیندگران و باند هولد، ۱۳۹۰: ۹۷).

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق با عنایت به موضوع تحقیق که به دنبال حل نیاز و مشکلی شناخته شده یعنی تبیین عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی است تا مبنایی برای سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در حوزه دفاع گردد و نتایج آن به اتخاذ تصمیم‌گیری مناسب در سطح کلان کشور کمک نماید. از منظر هدف یک تحقیق کاربردی است؛ زیرا هدف از تحقیق کاربردی^۱ به دست آوردن دانش لازم برای تهیه ابزاری است که به وسیله آن نیازی مشخص و شناخته شده برآورده می‌شود. (خاکی، ۱۳۹۲: ۷۳). از طرفی، تحقیق پیش‌رو توسعه‌ای^۲ نیز هست زیرا در تحقیق توسعه‌ای فرآیند شناسایی یک نیاز یا استعداد، پیدایش یک اندیشه یا آفرینشی تازه روی می‌دهد و همچنین بومی‌سازی تئوری‌ها و یا راهکارها و حل مسائل و تصمیم‌گیری‌ها از ویژگی‌های این پژوهش است (خلیلی شورینی، ۱۳۹۲: ۸۷). با توجه به هدف تحقیق که در پی تبیین عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی است و ممکن است ادبیات موضوع را در کشور توسعه دهد، از این منظر یک تحقیق توسعه‌ای نیز محسوب شود، لذا نوع تحقیق در این تحقیق، تحقیقی «کاربردی- توسعه‌ای» می‌باشد.

از منظر روش تحقیق این تحقیق جزء تحقیق آمیخته است، زیرا مجموعه اقداماتی برای گردآوری، تحلیل و ترکیب اطلاعات کمی و کیفی در یک موضوع به‌منظور پاسخ به مسئله تحقیق است. در تحقیق آمیخته تلاش می‌شود جنبه‌های مثبت هر دو دیدگاه کمی و کیفی را به شیوه کامل مورد توجه قرار داد (خاکی، ۱۳۹۲: ۸۹). در این تحقیق به دلیل ماهیت موضوع مورد تحقیق از آنجا که روش‌های

1. Applied Research

2. Research & Development

تحقیق کمی و کیفی به‌نهایی توان مطالعه، تحلیل و بررسی موضوع را ندارند، در پژوهش حاضر از رویکرد آمیخته^۱ استفاده شده است. در بخش کیفی برای گردآوری اطلاعات، از دو روش میدانی شامل مصاحبه نخبگی و کتابخانه‌ای بهره گرفته شد و براساس مرور نظام‌مند منابع تبیین عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی براساس ارتباط معنایی مرتب گردید، سپس از نخبگان حوزه آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی خواسته شد تا موارد ذکر نشده و ترتیب و توالی آن نظر دهند و براساس آن و در چندین مرتبه تحلیل و بازبینی داده‌های ایجاد شد. برای بالا بردن روایی و پایایی مصاحبه‌ها در طی چندین مرتبه سؤالات طراحی، بازنگری و با توجه به نظر اساتید، تأیید نهایی شد. در روش کمی تحقیق، از طریق پیمایش خبرگی و تهیه پرسش‌نامه، برای اعتبارسنجی، تعیین اهمیت و اولویت‌بندی هریک از عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی اقدام گردید.

قلمرو زمانی تحقیق این پژوهش جهت پاسخگویی به سؤالات تحقیق، از داده‌ها و اطلاعات ۱۰ سال پیش تاکنون استفاده شده است و به افق زمانی ۱۴۱۴ توجه دارد و از منظر قلمرو مکانی، بخش دفاعی جمهوری اسلامی ایران اعم از ستاد کل نیروهای مسلح، وزارت دفاع و پشتیبانی از نیروهای مسلح، ارتش جمهوری اسلامی ایران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، دانشگاه عالی دفاع ملی است و قلمرو موضوعی آینده‌پژوهی راهبردی و دفاع است. در این تحقیق، دو دسته جامعه آماری داریم: الف) جامعه اسنادی شامل: منابع، متون، تحقیقات معتبر در دسترس و دربردارنده ادبیات نظری موجود اندیشمندان درخصوص موضوع مورد تحقیق، مدارک و اسناد مرتبط با موضوع تحقیق. ب) جامعه خبرگی شامل: خبرگان آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی، دارای تجربه کاری و تحصیلات عالی دکتری و کارشناسی ارشد رشته آینده‌پژوهی و دفاع و دارای مسئولیت در حوزه آینده‌نگاری دفاعی شامل ستاد کل نیروهای مسلح، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، ارتش جمهوری اسلامی ایران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه عالی دفاع ملی. جامعه آماری در این تحقیق خبرگانی هستند که در فرآیند آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی قرار داشته و از تجربه همکاری با ستاد کل نیروهای مسلح، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح، ارتش جمهوری اسلامی ایران، سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه عالی دفاع ملی برخوردار می‌باشند که در مجموع ۳۱ نفر می‌باشند. حجم نمونه اسنادی به‌صورت تمام‌شمار تمام اسناد قابل دسترسی بررسی است و

1. Mixed-method

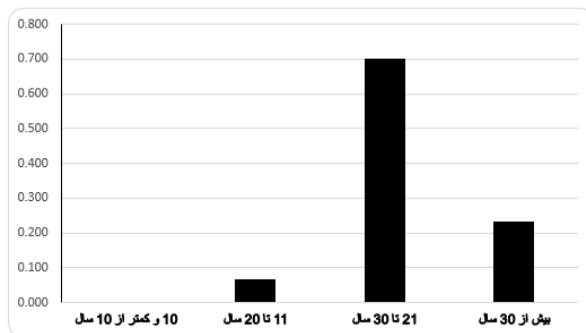
حجم نمونه خبرگی، به دلیل محدودیت نخبگان آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی، نمونه‌گیری با تعقیب رویکرد تمام‌شمار دنبال خواهد شد. روش گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای و میدانی و ابزارهای گردآوری داده‌ها مصاحبه، فیش‌برداری و پرسش‌نامه است. روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها در پژوهش حاضر در چند مرحله و با روش‌ها و تکنیک‌های متفاوت مورد استفاده قرار گرفته است. در مرحله اول به منظور بررسی عوامل مؤثر بر آینده‌پژوهی دفاعی از روش اسنادی و کتابخانه‌ای و جستجوی اینترنتی و از مرور نظام‌مند منابع استفاده شد و در مرحله جمع‌آوری نظرات خبرگان از پرسش‌نامه و مصاحبه استفاده گردید و از تکنیک‌های آمار توصیفی مانند «فراوانی، درصد فراوانی و فراوانی تجمعی» و تحلیل آماری میانگین رتبه (آزمون فریدمن) و با استفاده از نرم‌افزارهای Excel و Spss برای تجزیه و تحلیل اطلاعات بهره‌برداری گردید.

در خصوص اعتبار و روایی تحقیق، ابتدا روایی پرسش‌نامه به صورت صوری با مقایسه گویه‌های پرسش‌نامه با ادبیات تحقیق و چارچوب نظری تحقیق مورد بررسی قرار می‌گیرد و روایی محتوی براساس نظرات خبرگان محاسبه گردید و در خصوص پایایی میزان دقت و اعتمادپذیری با آزمون آلفای کرونباخ محاسبه گردید که با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ و ضریب دیلون-گلدشتاین (ضریب ترکیبی) محاسبه گردید.

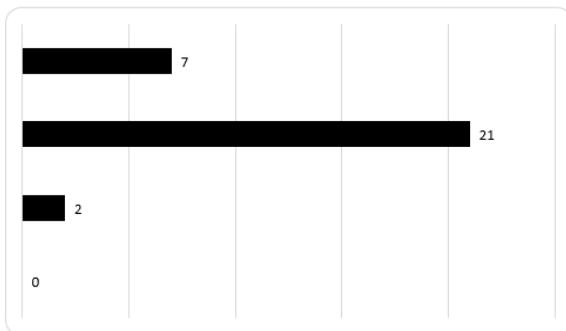
تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

آمار توصیفی

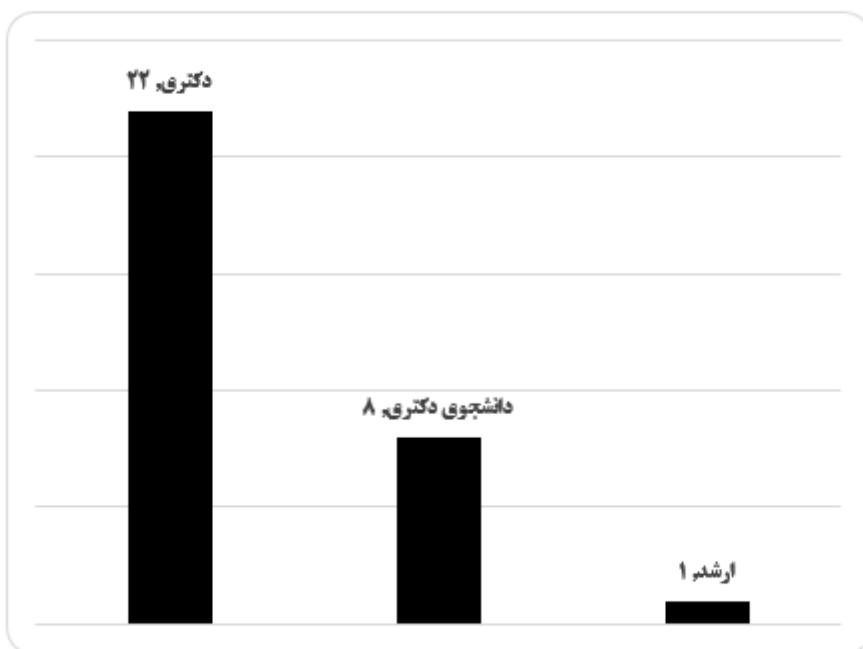
در این بخش توزیع فراوانی خبرگان اعم از سنوات خدمتی، جایگاه سازمانی، تحصیلات و رشته تحصیلی و سابقه اجرایی در نمودارهای شماره ۱ تا ۶ ارائه می‌گردند.

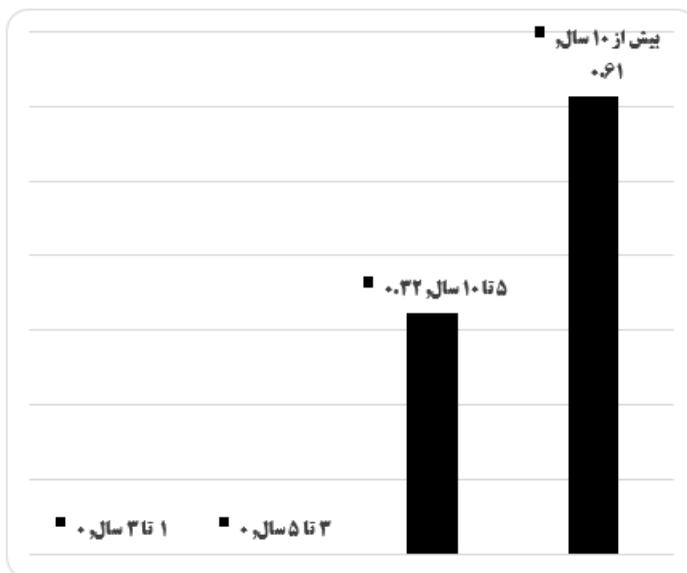
نمودار شماره ۱- درصد توزیع فراوانی سنوات خدمتی خبرگان

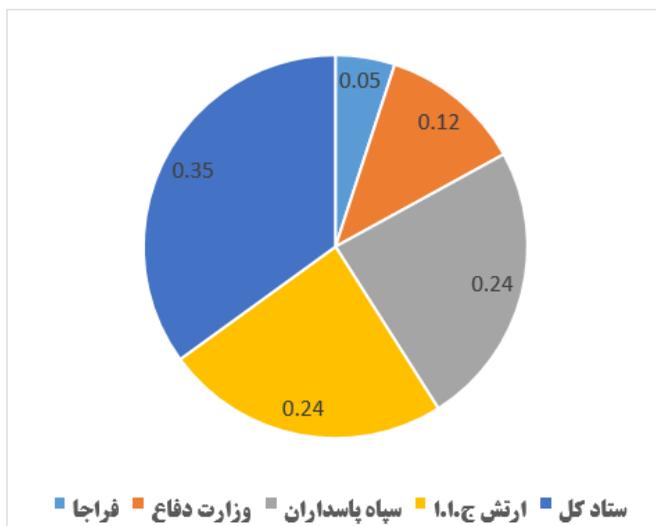
نمودار شماره ۲- توزیع فراوانی سنوات خدمتی خبرگان

نمودار شماره ۳- توزیع فراوانی سطح تحصیلات خبرگان

نمودار شماره ۴- درصد توزیع فراوانی فعالیت خبرگان در عرصه اجرایی

نمودار شماره ۵- درصد فراوانی محل خدمتی خبرگان

تحلیل آماری:

میزان آلفای و ضریب محاسبه شده برای پرسش نامه تحقیق معادل ۰/۷۷۶ و ۰/۷۸۷ محاسبه گردید که نشان می دهد داده های جمع آوری شده دارای پایایی لازم جهت ادامه کار می باشند.

جدول شماره ۳- آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی تحقیق

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
7.67	7.87	47

بر اساس تجزیه و تحلیل صورت گرفته از پرسش نامه های جمع آوری شده از منظر خبرگان نتایج به شرح ذیل است:

سؤال اول: عوامل محیط بین الملل، مؤثر بر آینده پژوهی راهبردی دفاعی کدامند؟ و میزان اهمیت آن چگونه است؟

بر اساس پیمایش خبرگی، میانگین رتبه ای عوامل محیط بین الملل، مؤثر بر آینده پژوهی راهبردی به شرح زیر ارائه می گردد:

جدول شماره ۴- میانگین رتبه ای زیر مؤلفه های محیط بین الملل

VAR00001	7.23	قطب بندی محیط (منازعه، رقابت و همکاری)	رتبه میانگین
VAR00002	6.31	روندهای جهانی	
VAR00003	6.89	منافع و قدرت کنشگران بین المللی	
VAR00004	8.16	راهبرد قدرت ها	
VAR00005	8.19	راهبرد و دکترین نظامی تهدیدکنندگان	
VAR00006	7.2	توانمندی و اهداف تهدیدکنندگان	

Test Statistics^a

N	31
Chi-Square	157.264
Df	5
Asymp. Sig.	.000

a. Friedman Test

سؤال دوم: عوامل محیط ملی، مؤثر بر آینده پژوهی راهبردی دفاعی کدامند؟ و میزان اهمیت آن چگونه است؟

بر اساس پیمایش خبرگی، میانگین رتبه ای عوامل محیط ملی، مؤثر بر آینده پژوهی راهبردی به شرح زیر ارائه می گردد:

جدول شماره ۵- میانگین رتبه ای زیر مؤلفه های محیط ملی

VAR0007	7.97	روندهای سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و غیره	محیط ملی
VAR0008	8.40	ارزش‌ها	
VAR0009	7.29	ایدئولوژی سیاسی	
VAR00010	8.02	منافع ملی	
VAR00011	8.42	ظرفیت‌ها و منابع ملی	
VAR00012	8.78	باور و طرز تفکر	

Test Statistics^a

N	31
Chi-Square	130.953
Df	5
Asymp. Sig.	.000

a. Friedman Test

سؤال سوم: عوامل محیط دفاعی، مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی کدامند؟ و میزان اهمیت آن چگونه است؟

براساس پیمایش خبرگی، میانگین رتبه‌ای عوامل محیط دفاعی، مؤثر بر آینده‌پژوهی راهبردی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

جدول شماره ۶- میانگین رتبه‌ای زیر مؤلفه‌های محیط دفاعی

VAR00013	8.40	اندیشه‌های دفاعی	محیط حوزه دفاعی
VAR00014	7.85	آرمان‌ها	
VAR00015	6.40	اصول	
VAR00016	7.35	دکترین دفاعی	
VAR00017	7.89	اهداف کلان دفاعی کشور	
VAR00018	8.45	سیاست‌های کلی دفاعی کشور	

Test Statistics^a

N	31
Chi-Square	129.022
Df	5
Asymp. Sig.	.000

a. Friedman Test

سؤال چهارم: فعالیت‌ها و اقدامات آینده‌پژوهی مؤثر در حوزه دفاعی کدامند؟ و میزان اهمیت آن چگونه است؟

براساس پیمایش خبرگی، میانگین رتبه‌ای فعالیت‌ها و اقدامات آینده‌پژوهی مؤثر در حوزه دفاعی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

جدول شماره ۷- میانگین رتبه‌ای فعالیت‌ها و اقدامات آینده‌پژوهی مؤثر در حوزه دفاعی

VAR00019	7.40	تعیین قلمرو (حوزه‌های دریایی، زمینی، هوایی، سایبر و فضایی)	فعالیت‌ها و اقدامات آینده‌پژوهی مؤثر در حوزه دفاعی
VAR00020	8.85	دیدبانی	
VAR00021	7.40	روندپژوهی	
VAR00022	8.54	تحلیل علی لایه‌ای	
VAR00023	7.22	تحلیل عوامل کلیدی و پیشران‌ها	
VAR00024	7.14	شناسایی علائم ضعیف تغییر	
VAR00025	7.35	ترسیم چشم‌انداز	
VAR00026	6.79	اولویت‌گذاری پابرجا فناوری‌های کلیدی	
VAR00027	8.57	تدوین سناریوها	
VAR00028	8.72	تدوین سناریوهای شگفتی‌ساز	
VAR00029	8.39	راهبردهای تحقق دورنمای مطلوب و پرهیز از دورنمای نامطلوب	
VAR00030	8.35	راهبردهای منعطف و موردی	
VAR00031	7.24	پس‌نگری	
VAR00032	7.40	تدوین ره نگاشت	

Test Statistics^a

N	31
Chi-Square	129.022
Df	13
Asymp. Sig.	.000

a. Friedman Test

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

ارزیابی بافتار در نیروهای مسلح، نشانگر آن است که در محیطی بسیار متغیر فعالیت می‌کنند

که نیاز ویژه‌ای به آینده‌پژوهی راهبردی دارند. لذا باید فرآیندهایی را ایجاد نمود که آن‌ها را قادر به نشان دادن واکنش‌های سریع نماید. تغییرات محیطی شامل دوره‌های طولانی تغییرات کند و تدریجی^۱ و دوره‌های کوتاه تغییرات سریع و گسسته یا جهشی^۲ هستند و بیشترین تهدید برای حوزه دفاعی، ممکن است تا حدودی به دلیل عدم توانایی آن‌ها در شناسایی تغییرات گسسته و آمادگی برای نشان دادن واکنش مناسب باشد که نیازمند ایجاد توانمندی آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی به‌منظور مواجهه با تغییرات گسسته و جلوگیری از غافل‌گیری راهبردی است؛ بنابراین، حوزه دفاعی، علاوه بر توانایی مدیریت تطبیق‌های پیوسته با تغییرات تدریجی، باید بتوانند گسستگی‌ها^۳ را به‌سرعت تشخیص دهند و تغییرات جهشی را با توسل به راهبرد دفاعی، مدیریت کنند. تحولات حوزه دفاع در سال‌های گذشته در شناسایی تحولات و تهدیدات محیطی اعم از تحریم‌ها، ایجاد و رشد داعش، نمایانگر نیازمندی‌های این حوزه به توانمندی آینده‌پژوهی راهبردی را بیش‌ازپیش نمایان می‌سازد. این پژوهش، بر روی توانایی شناسایی محیط، تغییرات محیطی، علائم ضعیف تغییر، تفسیر نمودن و تعمیق در شناخت موضوعات، بدیل اندیشی، نشانه‌های تغییر، نشان دادن واکنش به تغییرات گسسته و غیره تمرکز گردیده است که از این توانمندی تحت عنوان آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی یاد شد تا به تهیه راهکارها به‌صورت اقتضایی به‌منظور پویاسازی قابلیت‌های دفاعی یاری رساند.

براساس نتایج تحقیق توصیه‌هایی به‌منظور ارتقاء توانمندی آینده‌پژوهی راهبردی دفاعی به شرح زیر ارائه می‌گردد:

۱. طراحی و استقرار نظام دیدبانی مشترک نیروهای مسلح برای پوییش و پایش مستمر محیط بین‌الملل، ملی و دفاعی باتوجه‌به وزن بالای این قابلیت از منظر خبرگان؛
۲. تدوین سناریوهای دفاعی مبتنی بر عدم قطعیت‌های حوزه دفاعی و شگفتی‌سازی‌ها؛
۳. تحلیل علی لایه‌ای خود و دشمن به‌منظور تعمیق در شناخت آن باهدف کمک به تأثیر محوری در طرح‌ریزی دفاعی؛
۴. تهیه طرح‌های دفاعی براساس رویکرد پس‌نگری؛

1. Incremental
2. Radical
3. Discontinuous

۵. تلاش جهت شناسایی عوامل کلیدی و پیشران‌های مؤثر بر حوزه‌های مختلف دفاعی؛
۶. تلاش جهت شناسایی عوامل ضعیف تغییر به‌منظور اجتناب از غافل‌گیری‌های راهبردی؛
۷. اولویت‌گذاری پابرجا فناوری‌های کلیدی براساس دو رویکرد تهدید محوری و قابلیت محوری جهت آمادگی مواجهه با تهدیدهای دشمنان اصلی و تهدیدهای گروه‌های تروریستی و تکفیری.

منابع

- ابراهیمی لویه، عادل (۱۳۹۴). آینده‌پژوهی انتظامی با تأکید بر مسائل انتظامی و امنیتی استان قزوین، دفتر تحقیقات کاربردی فرماندهی انتظامی استان قزوین.
- ازگلی، محمد و پورجباری، پژمان (۱۳۹۵). درآمدی بر روش‌شناسی مناسب آینده‌پژوهی با رویکرد دفاعی، مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، ۱۵ (۸۱)، ۱۱۱-۱۳۴.
- آقایی پور، مهتاب؛ احمدی، محمد؛ تقوی گل‌سفیدی، حسین؛ جدا، نرگس؛ خزابلی، مسعود؛ روحانی، محمد؛ کاشیپور، میثم؛ موحدی، صادق و نیل فروشان، هادی (۱۳۸۷). بررسی تطبیقی و ترازبایی در نظام‌های آینده‌پژوهی شش کشور، تهران: مؤسسه بنیان دانش‌پژوهان / مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی - مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- پدرام، عبدالرحیم و احمدیان، مهدی (۱۳۹۴). آموزه‌ها و آموزه‌های آینده‌پژوهی، تهران: انتشارات موسسه افق آینده‌پژوهی راهبردی.
- پدرام، عبدالرحیم (۱۳۹۳). آینده‌پژوهی در یک نگاه، تهران: سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا.
- جاووتسی، ماریا و سایپو، بارتولومئو (۱۳۹۴). آخرین پیشرفت‌ها در روش‌شناسی‌های آینده‌نگاری، ترجمه سینا و محمدامین فقیه و فرهاد نظری‌زاده، ناشر: موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- جمالی، علی اصغر (۱۳۹۳). ارائه الگوی دیده‌بانی هوشمند با توجه به تهدیدات آینده، تهران: قرارگاه پدافند هوایی خاتم‌الانبیاء (ص) معاونت طرح و برنامه و بودجه و امور مجلس آجا - دبیرخانه شورای عالی تحقیقات نظری آجا.

- چرماک، جی توماس (۱۳۹۳). برنامه‌ریزی بر پایه سناریو، ترجمه سعید خزایی، مریک وکیل زاده و علی راه نشین، تهران: انتشارات علم آفرین، چاپ اول.
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۹۶). اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک، مشهد: چاپ پاپلی.
- حسین هاشمی، غلامرضا؛ اکبری، دکتر حسنعلی؛ بازرگانی، محمد و نادری خورشیدی، علیرضا (۱۳۸۹). طراحی الگوی آینده‌پژوهی در توسعه‌ی منابع انسانی (مورد: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی)، پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی، ۲(۶)، ۷۰-۴۷.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۹۲). روش تحقیق در مدیریت، تهران: نشر فوژان.
- خزایی، سعید (۱۳۸۸). روش‌های آینده‌نگری، جلد اول، تهران: انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی.
- خزایی، سعید و الهی، ایرج (۱۳۹۱). عوامل موفقیت در آینده‌نگاری ملی، آینده‌پژوهی، ۱(۲)، ۲۸-۵.
- خزایی، سعید و پدرام، عبدالرحیم (۱۳۸۸). راهنمای گام‌به‌گام آینده‌پژوهی راهبردی، رویکردی بر رویکردها و روش‌ها، تهران: انتشارات دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- خزایی، سعید و محمود زاده، امیر (۱۳۹۲). آینده‌پژوهی، اصفهان: نشر علم آفرین.
- خزایی، سعید؛ حیدری، امیر هوشنگ و کشاورز ترک، عین اله (۱۳۹۴). طراحی الگوی آینده‌پژوهانه اسناد سیاست‌گذاری فناوری انقلاب اسلامی، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۵(۱۴)، ۱-۲۵.
- خلیلی شورینی، سیاوش (۱۳۹۲). روش‌های تحقیق در علوم انسانی، تهران: موسسه انتشارات یادواره کتاب. چاپ هشتم
- رونی، کورتیس (۱۳۹۱). نقاط اشتراک برنامه‌ریزی استراتژیک و مطالعه آینده‌پژوهی، ترجمه محمد شهرکی و فرهاد آریایی‌جو، مطالعات آینده‌پژوهی، ۱(۳)، ۱۰۶-۷۹.
- ضمیری، محمود (۱۳۹۴). بررسی و تدوین مدل آینده‌پژوهی در نزا - معاونت طرح و برنامه‌بودجه و امور مجلس - دبیرخانه شورای عالی تحقیقات نظری آجا
- عرفانی‌راد، بهرام (۱۳۹۴). تحقیق دکتری تبیین رویکرد تأمین اجتماعی در دولت اسلامی و نقش آن در خشی‌سازی تهدیدات نرم اقتصادی، دانشکده مدیریت و برنامه‌ریزی راهبردی دانشگاه جامع امام حسین (ع)، استاد راهنما: دکتر الیاس نادران.
- علی احمدی، علیرضا و غفاریان، وفا (۱۳۸۵). بررسی علل شکست برنامه‌ریزی استراتژیک و ارائه دو نظریه جدید، تهران: سازمان مدیریت صنعتی.
- غفاریان، وفا و کیانی، غلامرضا (۱۳۹۰). استراتژی اثربخش، چاپ ششم، تهران: انتشارات سازمان فرهنگی فرا.
- قربانی، سعید (۱۳۹۳). آینده‌پژوهی و پلیس، تهران: سازمان تحقیقات و مطالعات ناجا.
- کرامت زاده، عبدالمجید؛ آقایی‌پور، مهتاب؛ احمدی، محمد؛ تقوی گل سفیدی، حسین؛ جدا، نرگس؛ خزایی، مسعود؛ روحانی، محمد؛ کاشی‌پور، میثم؛ موحدی، صادق و نیلفروشان، هادی (۱۳۸۷). بررسی تطبیقی

- و ترازایی در نظام‌های آینده‌پژوهی شش کشور، پیشنهاد نظام مناسب برای آینده‌نگاری در ایران، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- لیندگران، ماتس و باندهودل، هانس (۱۳۹۰). طراحی سناریو- پیوند بین آینده و راهبرد. ترجمه عبدالعزیز ناتار، تهران: مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی.
- میینی دهکردی، علی و حیدری، حامد (۱۳۹۳). مبانی دانش محیط‌شناسی راهبردی، تهران: انتشارات صفار.
- ملایری، فرهاد (۱۳۹۳). بررسی و تدوین مدل مناسب آینده‌پژوهی در نداجا، تهران: معاونت طرح و برنامه‌ویودجه و امور مجلس- دبیرخانه شورای عالی تحقیقات نظری.
- ملکی فر، عقیل (۱۳۸۶). بررسی و تبیین شاخص‌های طراحی در مدیریت آینده‌نگر، پروژه تحقیقاتی، تهران: وزارت دفاع.
- میتزبرگ، هنری و همکاران (۱۳۸۴). جنگل استراتژی، ترجمه محمود احمدپور داربانی، تهران: انتشارات پردیس.
- یوسفی، رضا (۱۳۹۴). بررسی و تدوین مدل مناسب آینده‌پژوهی در نهاجا، تهران: معاونت طرح و برنامه‌ویودجه و امور مجلس آجا- دبیرخانه شورای عالی تحقیقات نظری آجا.
- Godet, Michel, Durance, Ph (2011). Strategic foresight for Corporate and Rrgional Development, DUNOD.
- Inayatullah, Sohail (2007). Questioning the Future (Methods and Tools for Organizational and Societal Transformation), TamkangUniversity, 3th Ed.
- Maj R.D. Dove, STRATEGIC FORESIGHT IN CANADIAN FORCES, Canadian Forces Colleg, JCSP 38, Master of Defence Studies, 2012
- Malaska, Pentti (2003). Futures and Penetration to the Futures, ActaFuturaFennica, Helsinki.
- NATO UNCLASSIFIED, GENERAL DENIS MERCIER, STRATEGIC FORESIGHT ANALYSIS, 2017 REPORT
- NATO, Future Force Concept, Development, Concepts and Doctrine Centre, Joint Concept Note (JCN) 1/17, dated July 2017,
- Rohrbeck.Réne. Corporate Foresight Towards a Maturity Model for the Future Orientation of a Firm. Publisher, 2011: Physica-Verlag.
- Slaughter RA, Futures for the Third Millennium: Enabling the Forward View, Prospect Media, Sydney, 1999
- STRATEGIC FORESIGHT IN THE GERMAN ARMED FORCES, Bundeswehr Office for Defence Planning, 2017, www.planungsamt.bundeswehr.de